AISČIŲ PRAEITIS VIETŲ VARDŲ ŠVIESOJE

Su dviem žemėlapiais.

Parašė

prof. *K. Būga*

KAUNAS ——————— 1924 m.

Autoriaus leidinys

:-: AISČIŲ PRAEITIS :-:
VIETŲ VARDŲ ŠVIESOJE

Su dviem žemėlapiais.

Parašė

prof. *K. Būga*

KAUNAS ══════════ 1924 m.

·Autoriaus leidinys

A 826

Atspaudas
iš „Lietuvos“ dienraščio.

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

608304

Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje.

1. Kalba, būdama ne šios dienõs žmonių kartõs padaras, turi savo praeitį. Kadangi viena pati kalba be žmogaus negyvuoja, tai kalbos praeitį tirdami tuo-patim jau mes tiriame ir tąja kalba kalbančio žmogaus gyvenimo istoriją. Kalba prityrusiam kalbininkui yra tikras istorijos šaltinis, nes šių dienų kalboje atspindi praeitasis žmogaus gyvenimas, visa jo senovė. Ir mes kalbininkai, kurie norime pažinti savõsios tautõs senovę, turime šauktis liudytoju kalbõs, kuri viena tegali šiandien savo šviesa pratikti tautõs arba tautų senovę uždengiančią miglą.

Kalba kalbiniñkui-istorininkui yra arkyvas, senovės dokumentų rinkinys. Kiekvienas kalbos žodis, būdamas pirma gyvenusių žmonių kartũ padaras, yra mums istorijos dokumeñtas, ši-tą pasãkąs apie žmogų, to žodžio darytoją, ir jo gyvenimą.

2. Iš kalbos arkyvo šiuo kartu aisčių ir slavėnų senovei tepaimsiu vieną tiktai žodžių-dokumentų rūšį — tikrinių vardų (nomina propria) rūšį. Ir tą rūšį teks paimti ne visą, bet tik jos dalį — vadinamąjį žemės vardyną (toponomastika). Asmeñs vardynas (Personennamenbuch) šį kartą lieka visai nuošalyje.

Žemės vardyną sudaro tikriniai (nomina propria) vietų vardai, kuriais pramintos yra žmonių gyvenamos ir negyvenamos žemės paviršiaus vietos. Šalių, miestų, miestelių, sodžių, vienasėdžių, marių, upių, ežerų, balų, kalnų, laukų, miškų, salų ir kitų įvairių žemės paviršiaus vietų vardai sudaro vadinamąjį žemės vardyną.

3. Vietų vardų istorija rodo, kad jų esama gana gajũ, nes jų išgyvenama ne tiktai šimtus, bet ir tūkstančius metų. Gajausi yra didžiųjų žemės paviršiaus vietų vardai, tų vietų, kuriose gyvena daug žmonių. Mažųjų vietelių vardui lengva pražūti maro arba karo metu, kuomet išmiršta visi iki galintinio tos vietelės gyventojai arba juos aliai vienám išmuša nepriėteliai. Drauge su vietos gyventojų išmirimu dingsta ir vietos vardas.

Šiaurės Europoje, germanų, slavėnų, aisčių ir suomių žemėse, gajausiais vietóvardžiais eina didžiųjų upių ir didžiųjų ežerų vardai, kurie nežuvo ir maro bei karo metu, nes nei maras nei karas negalėjo išnaikinti visų aliái vieno paupio ar paežerio gyventojų. Kolei lieka gyvų gyventojų, tolei nemiršta ir senasis upės arba ežero vardas.

4. Istorija rodo, kad žemės vietų gyventojai amžių bėgyje ne visuomet palieka tie-patys. Senuosius vietos gyventojus dažnai gali išstumti kaimynė tauta, o kartais net ir iš toli atsibaldžiusi tauta. Tokių vietų, kuriose viena tauta būtų išstūmusi kitą, o tą išstūmėją — dar trečia ir t. t., galima rasti plačiajame pasaulyje nemãža, pav. Balkanuose.

5. Lietuvõs, Latvijos ir Prūsų žemės vietų vardus aš rankioju jau nebe nuo vakar dienos, bet pasinaudoti jais tenka vos tiktai 1911 metais, kai išeina iš spaudos akademiko A. Šachmatovo straipsnis „Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen“ (Arch. XXXIII 51—99).

Šachmatovas norėjo savo stráipsniu įrodyti, kad dabartinėje Lietuvoje ir Gudijoje (Weissrussland) senovėje gyventa **keltų.** Garsiojo rusų kalbos žinovo tvirtinimas man pasirodė esąs negalimas, nes jam nepritaria nėvienas nei Lietuvos nei Gudijos geografiškasis vardas. Geografiškųjų (daugiausia upių) vardų lygina-

mosios mano studijos, kuriomis norėta sugriauti Šachmatovo nuomonė apie keltiškąją Lietuvos žemės vardų kilmę, išvydo saulės šviesą 1913 metuose žurnale „Revue slavistique“ (Krokuvoje), kur joms duotas vardas „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?“ (S. 1—38).

Anų metų upių vardų studijos yra mane privedusios prie šių išvadų, išreikštų tokiais žodžiais: „Die vorstehende Durchmusterung der von Schachmatov als keltisch angesprochenen Ortsnamen kann nur zu einem negativen Ergebnis führen: auf baltischem Gebiet hat es niemals Kelten gegeben. Positiv kann aber nur die Erkenntnis sein: das heutige Weissrussland war vor der Einnahme dieses Landes durch die Dregoviči und Kriviči — **baltisch**“ (S. 34). Tenai-pat esmi priėjęs prie tvirtinimo, kad senovės rusai tuo metu, kai jie įsibrovė lietuvių-latvių teritorijon, dar tebeturėjo praslavišką kalbõs išvaizdą su senovės dvibalsiais *au* arba *åu, ou* (rus. *Lučesa* = lie. *Laukesà*), *ai* arba *åi, oi* (rus. *Jatra* = lie. *Aitra*), *er* (rus. *Merečь* = lie. *Merkỹs*), *en* ir *in* (rus. *Vιata* = lie. Venta, rus. Jatviagъ = prūs. *jåtvιngas*) ir su senovės minkštuoju *k* (rus. Lučesa, Merečь = lie. Laukesà, Merkỹs).

6. Tolimesnės mano vietų vardų studijos, pav., „upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“ (T 1—44), rodo, kad per praslaviškąjį stovį bus perėję visi slavėnai naujosiose savo sodybose. Vadinasi, dvibalsius *au* (arba *åu*), *ai* (arba *åi*), *ei, art alt, tart talt, tert telt* ir ilgąjį balsį *ū* slavėnai yra atsinešę iš savo protėvynės ne tiktai į lietuvių-latvių ir suomių teritoriją, bet lygiai ir į Balkanus, Adrijos pajūrį ir į Germaniją.

7. Slavėnai bus pradėję kurtis naujosiose vietose ne anksčiau kaip VI amžiaus pradžioje. Padunojo lygumoje ir Balkanų pussalyje su slavėnais prieš VI amžiaus pradžią

niekas nėra dar susitikęs. Pirmą kartą juos tenai istorikai pamini 527 ir 551 metais. Apie 569—570 metus slavėnai pasiekia vakaruose net už Salos (Saale) upės iki Unstruťui (Pogodin Iz istoriji slav. peredviženij 122). Slavėnų įsikūrimas Austrijoje, Štirijoje, Karintijoje ir Bavarijos Pustertal'yje esąs VI amžiaus pabaigos ir VII amžiaus pradžios padaras (Pogodin l. c. 141). Vargu bus slavėnai anksčiau kaip prieš VI amžių pradėję kurtis ir aisčių bei suomių žemėje. Taigi, tasai slavėnų kalbõs vokalizmas ir konsonantizmas, su kuriuo gauname susipažinti iš vietų vardų, kuriuos slavėnai yra įsigiję naujai jų užimtose svetimose žemėse, nėra senesnis už VI—VII amžių.

8. Naujosiose savo žemėse slavėnai vienose yra įsikūrę VI, o kitose VII amžiuje. Į visas tas žemes slavėnai yra išėję iš Pavyslio. Čia slavėnus randa begyvenančius I—II amžiaus (po Kr.) istorikai Tacitas ir Ptolemajus ir besivadinančius vardu *Veneti* (Tac.), Οὐενέδαι (Ptol.).

Iš visa ko matyti, kad slavėnų protėvynė ieškotina yra šiandienýkščioje Lénkų žemėje ir Valuinėje (Волынь), maždaug tame žemės plote, kuris randasi tarp Výslos, Karpatų kalnų ir Dniepro — nuo Kievo iki Pripeties žiočių. I—II amžiuje toje Pavyslio dalyje, kuri prieina prie Baltijos jūros, Tacitas ir Ptolemajus slavėnų kaimynais laiko gotus (Gothones, Γύθωνες), prūsus ir suomius (Fenni, Φίννοι).

Tacitas visàs prūsų tautõs kìltis vadina áisčiais (Aestiorum gentes), kuriuo vardu iš-pat pradžių bus tesivadinusi visuarčiausioji gotams prūsų tautos kiltis, gyvenusi prie Vyslos žiočių ir Frisches Haff'o, kurį nesenai dar tebevadinę lietuviai *Aismarėmis,* t. y. áisčių mariomis, tuo vardu, kurį dar pažįsta apie 900 metus Vulfstanas (Estmere). Ptolemajus II amžiuje po Kr. susipažįsta su

kitom dviem prūsų tautos kiltim — galindais ir sūdais arba sūdùviais (Γαλίνδαι καὶ Σουδινοί).

Tacito ir Ptolemajaus gadýnėje Roma vargu be pažino rytiečius áisčius, prie kurių aš priskiriu lietuvius, latvius, žiemgaliùs, sėlius ir kuršiùs, nes vìsos šitos taũtos tuomet dar toli nuo Vyslos ir Baltijos pajūrio tebegyveno.

9. Visą tautų giminę, kurią sudaro prūsai ir lietùviai, lãtviai, žiemgãliai, sėliai ir kuřšiai, aš vadinu *áisčiais,* t. y. tuo vardu, kuriuo buvo iki Vulfstanui (apie 900 m.) vadinama prūsų tauta. Nuo X amžiaus áisčio vardas prapuola iš istorijos, nes jo vietoje tuomet atsiranda naujas, senojo išstūmėjas, *prûsas.* Pirmą kartą istorijos šaltiniai *prūso* vardą pamini 999 metais.

Prūso vardas negali būti senesnis už X amžių. Jei prūso vardas būtų atsiradęs dar VI—VIII amžiuje, tai lénkai ir rusai lyties *Prusy* vietoje šiandien ištarytų **Prysy,* nes tuomet visi slavėnai šiandieninio garso *y* (rus. ы) vietoje dar tebetardavo senoviškai *ū.*

Kadangi *áisčio* vardas nuo X amžiaus nebėra reikalingas *prūsų* tautai vadinti, tai jį šiandien galėtumbim suvartoti vardu vìsai giminei, kurios nariais yra ne tiktai prūsai (senovės tikrieji áisčiai), bet ir lietuviai, latviai, žiemgãliai, sėliai ir kuršiai.

10. *Baltų* vardas prūsams galėtų tikti, nes jie Kristaus gimimo gadynėje jau buvo pasiekę Baltijos jūrą. Bet anõs gadýnės (I—II amžius po Kr.) lietuviams, latviams, žiemgaliams, sėliams ir kuršiams baltų vardas visai netinka, nes vìsos šitos taũtos tuomet dar tebegyvena toli į rytus nuo Baltijos jūros.

Kuřšiai Baltijos pajūrį Klaĩpėdos, Palangõs ir Ventspilės apylinkėje vargu bus pasiekę anksčiau kaip VIII amžiuje. Skandinavijos šaltinių pažintìs su kuršiais teprasideda vos tik IX amžiuje (853 m.). Maždaug tuopatim metu pasiekia Baltijos jūrą ir žiemgãliai teis

Lielupės žiotimis (Aa) netoli nuo Sluokos, kur vokiečių įsikūrimo gadynėje buvęs portus Semigallorum. Pirmą kartą žiemgãlių vardą istorijos šaltiniai pamini 870 metuose. Net ir 1200 metuose nei lietuviai nei latviai dar negalėjo būti praminti baltais, nes jie, kad ir buvo mažais būreliais tuomet priėję Baltijos pajūrį, mase dar tebegyveno į rytus nuo Ventos (lietuviai) ir Gáujos — Livl. Aa (latviai).

11. Iš XIII amžiaus šaltinių patiriame, kur apie 1200 metus gyventa sėlių, žiemgalių ir kuršių. Tų tautelių žemės vardynas, t. y. XIII—XVI amžiaus šaltiniuose randamieji vietų (ir asmenų) vardai drauge su dabartiniais lietuviškais ir latviškais tų žemių vietovardžiais, duoda kalbiniñkui mẽdžiagos, iš kurios gali spręsti apie sėlių, žiemgalių ir kuršių tautõs kalbą. Apie tik-ką paminėtųjų tautų kalbą duoda šiek-tiek žinių mano stráipsnis „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“ žurnalo „Tauta ir žodis“ II tome, kuris išeis iš spaudos šioms velykoms, ir „Kalba ir senovė“ (I 1—4, 13, 14, 84—88).

12. Iš vietų vardų man pasidarė aišku, kad sėliai su kuršiais sudaro vieną grupę kalbõs atžvilgiu, o žiemgaliai su łatviais (senovėje lethigalli, лотыгола) — kitą grupę. Ir sėlių ir kuršių kalba dvibalsiuose antrąjį sañdą (Komponent) **n** palieka sveiką kaip ir lietuvių bei prūsų kalba, o žiemgaliai su latviais šito **n** nebeturi. Dvibalsių sudėtinė dalis **n** kuršių ir sėlių kalbą artina prie lietuvių kalbos, o minkštųjų *ќ* ir *ǵ* pavirtimas afrikatomis *c*, *dz (ʒ)* — prie latvių kalbos.

Visugeriausiai kuršių kalbą karakterizuoja 1422 metų dokumento vardas *Sentace* „santakỹs“: van dar vortan up de beke **Sentatze,** dar komt twe beken tosamende BG 452. Iš to vardo mes sužinome, kad kuršių kalboje dvibalsiuose **n** neišnykstama, be to dar, ir *ќ* pavirstama afrikata *c*. Tasai *sentacės* vardas rodo dar

daugiau: priešdėliu *sen-* „zusammen" kuršių kalba sutinka su prūsų kalba, skirdamosi nuo lietuvių ir latvių kalbos priešdėlio *san-*: *santakỹs* „Zusammenfluss", la. *suomasta* „sąmatas, Kummetschnur" iš **san-mastos*. To-paties 1422 metų dokumento ir kiti vietovardžiai rodo, kad garso **n** dvibalsiuose neišnykstama: to Dondanghen (|| kurš.-la. *danga* „Ecke"), Renden beke, dat bruk Bentepurge, de heide to Krunkle, de brugge Grynde, Kundeme see.

13. Kad sėlių kalboje dvibalsių antrojo sando **n** neišnykstama, rodo šiuodu XIV amžiaus dokumento vardu: agger *Lensen* (|| kurš.-la. *Lenši* Kùldingos valsčiaus vietovardis T II 22), ab eikenbroke in *Gandennen* (|| kurš.-lie. *Gañd-inga* — Plungės par. malūno vardas) BG 451 iš sėl. *Gand-ene*. Sėlių kalbos *ć*, iš minkštojo *k*, šiandie Sėlos (Sėluonos) žemės lietuviai ištaria č: *Čičirỹs, Čedasaĩ, Čivỹliai* Bg[10] 3, 13[11], 86, T II 11.

14. Iš vietų vardų man tiek aišku, kad sėliai kalbos atžvilgiu rištini yra ne su latviais, bet su kuršiais. Šiandie, kolei dar neturiu viso Kuršo ir Sėlos žemės vardyno, negaliu dar galutinai išspręsti, ar kuršiai ir sėliai yra kalbėję atskiromis kalbomis ar tiktai vienos kalbõs tarmėmis.

Tiek-pat man šiandie del medžiagos trūkumo (stokõs) nėra dar aišku, ar žiemgaliai yra kalbėję atskira, bet labai artima latviams kalba, ar tiktai buvę vienos kalbos tar̃mėmis. Bet kad žiemgaliai del dvibalsių antrojo sando **n** likimo yra artimesni latviams kaip kuršiams ir sėliams, tuo aš visai neabejoju del Žiemgalos miesto vardo *Mintaujõs* : *Mytowe* 1266 m., *Mitovia* 1359 m. iš žiemgal. **Mītauja*. Joniškio apylinkės, kuri randasi senojoje Žiẽmgaloje, lietuviai šiandie ištaria *Mintaujà, -õs, Mìntaują*, kas rodo, kad lietuvių su Žiemgalos miestu **Mītauja* „vok. Mitau" susipažinta dar tuo-

met, kai patys žiemgaliai dar tebeištardavo **Mintauja*. 1272 m. dokumento Žiemgalos vietovardis *Blidenen* BG 138, 437 (= dabar la. *Blìdiene*) irgi rodo, kad žiemgalių, kaip ir latvių, kalboje dvibalsio *in* pavirsta *ī*: pražiemgališkai **blindienē* „blindynas" || lie. *blindìs* arba *bliñdė* „salix caprea".

Minkštųjų *k* ir *g* vietoje žiemgalių kalbai rodo *c* ir *dz* jau XIII amžiaus dokumentų vietovardžiai, pav.: stagnum Autzis || dabar la. *Aũce,* lie. (žem.) *áukė,* Zervinas || la. *dzẽrve,* lie. *gérvė* „Kranich" ir k. Bg[10] 85.

15. Sėlių, kuršių ir žiemgalių kalbas riša su prūsų ir latvių kalbomis ta ypatybė, kad lietuvių kalbõs garsus **š** ir **ž** visose anose kalbose atstoja garsai *s* ir *z*: sėliškai *Sauka* (šią vietovę Sėlos lietuviai ištaria *Šaũkas*), *Zalva, Ilze* (Sėlos lietuviai šią vietovę ištaria *Ilžė*) Bg[10] 1, kuršiškai *Alsvanga* (iš kur la. *Al̃sunga* ir lie. *álšvanga,* iš kur šn. *A'lšǫnga*), *Āzpute* (iš kur lie. *Óžputė,* iš kur dial. *Vúošpǫtę*), žiemgališkai *Seseve* (Žiemgalos lietuviai ją vadina *Šešėvė*), latviškai *Uzvalds* (ryt. Izvolds — Latgalos miestelis netoli nuo Naujinio-Dinabarko, kurį Lãtgalos lietuviai vadina *Užválda*), prūsiškai (jótvingų arba sūdų tarmėje) *Azagis* (Sūduvõs lietuviai ištaria *Azãgis*), *Zebras* Bg[10] 78 || lie. *ežegỹs* „Kaulbarsch", *žẽbras* „smulkiai margas". Bet vietovardžių studijos rodo, kad ir sėlių, kuršių, žiemgalių ir latvių kalba yra dar atmenamai tebeturėjusi garsus **š**, **ž** sveikus.

16. Sėlių, kuršių, žiemgalių ir latvių kalbas vienija su prūsų kalba garsai *s* ir *z* iš indoeuropiškų „palatalių" *k*(*h*) ir *g*(*h*), kuriems lietuvių kalboje dar ir šiandien tebeatliepia garsai *š* ir *ž*. Sėlių, kuršių, žiemgalių ir latvių kalbas artina garsai *c, dz* iš minkštųjų *k, g,* kuriems prūsų ir lietuvių kalboje atliepia minkšti *k, g*.

17. Prūsų kalbos didysis atskyris nuo visų kitų aistiškųjų kalbų — lietuvių, latvių, žiemgalių, kuršių ir

sėlių — yra dvibalsio *ei* išlikimas sveiko: prūs. deinan „dieną“, deiwas „Dievo“, prēi „priẽ“. Visi kiti aisčiai, išėmus prūsus, dvibalsio *ei* vietoje tam tikrose, prof. dr. Jono Endzelyno nustatytose, sąlygose (sen. lietuviškai *Diẽvas* || *deivótas deiváitis deivystà* arba *deivýstė*; proklitikos: *neĩ* [bet niẽkas, pl. niẽkai], *beĩ*) gali turėti dvibalsį *ie*, kuris bus kilęs per pereiginį laipsnį *ę̄*.

XIII amžiaus kuršiai, kaip ir šiaurės vakariečiai žemaičiai, *ie* (iš *ę̄*) vietoje Liepójos ir Telšių apylinkėje ištaria *ęi*: 1253 m. Gaweyſen BG 220, 427, Leypiaſſeme BG 241, 428, 429, t. y. kuršiškai *Gavęize* (= dabar la. *Gaviêze*), *Lęipjazeme* (= šiandie liet. *Líeplaukis*). Tą kuršių *ęi* iš *ie* patvirtina ir lýbių kalbõs kuršiški skoliniai, pav.: *ləiga* iš kurš. **lęikas* „liẽkas, atliẽkamas“, *kəidas* iš kurš. **skęitas* „skiẽtas, Weberkamm“. Tuo-pat metu kitų apylinkių kuršiai bus tarę *ie*, jei žinoma, būtų galima pasikliauti XIII amžiaus dokumentų rašyba, kad jų *e* atstoja *ie*, o ne *ęi*: 1253 m. Greſen BG 236, 429, 1291 m. Greſe l. c. 442 = dabar la. *Griêze*, lie. *Gríežė* (ž. *Gręižę*) „Grösen“.

Žiemgalių kalbai rodo *ie* 1272 metų dokumento vietovardžiai (BG 136—143, 437) aqua Ecowe „la. *iẽcuve*, vok. Ekau“, provincia Blidenen (= šiandie latviškai *Blĩdiene*; *iene* reikia skaityti, gal, ir kituose Žiemgalos vietovardžiuose, pav. Velſene, Batsenen ir k.), Zetzedua, t. y. *Dzedzieduva* || la. *dzedzieda* BW. 3033, 4261, 35707 „abgearbeitetes Land, ungebauter Acker“.

Sėlių kalbai dvibalsį *ie* rodo XIV amžiaus dokumento upėvardis Vesyten Bg[10] 86 = latviškai šiandie ištariamas *Viesĩte*.

18. Del dvibalsio *ei* likimo aš áisčių giminės kalbàs skiriu dviem būriais: 1) vakarų ir 2) rytų áisčiais.

Vakarų áisčiais yra prū́sai.

Kalbõs liekanos verčia mus laikyti prūsais ir *jótvingus* (sen. lenk. jaćwing, iš čia Dlugošo Jaczwingorum natio, sen. rus. Ятвягъ, pl. Ятвязи) arba sū́dus arba sūduviùs (Ptolemajaus Σουδινοί, Výtauto Sudi, terra Sudorum) Bg[10] 78—81, Gerullis Festschrift A. Bezzenberger 44—51.

Rytų aisčiais aš vadinu tuos aisčius, kurie indoeuropiškojo dvibalsio *ei* vietoje turi naują dvibalsį *ie* arba šnektose ir *ęi* (ę čia yra siauras). Taigi, rytiečiais aisčiais pasirodo beesą lietùviai, lãtviai, žiemgãliai, sẽliai ir kur̃šiai.

19. Rytų aisčiai skiriasi nuo vakarų aisčių dar ir tuo, kad pirmųjų kalbose nesumišo indoeuropiečių prokalbės balsiai *ā* ir *ō*. Vakariečiai aisčiai arba prūsai indoeuropiškojo *ā* nebegali atskirti nuo *ō*, pav.: postāt || lie. *pastóti*, la. *pastât* greta su dāt || lie. *dúoti*, la. *duôt*, pr. V. mothe || lie. *mótė*, la. *māte* greta su woasis || lie. *úosis*, la. *uôsis*.

Indoeuropiškąjį *ō* rytiečiai aisčiai, vadinasi, lietuviai, latviai, žiemgaliai, sėliai ir kuršiai, ištaria dvibalsiškai kaipo *uo* (resp. *ua*, *uå*). Kad sėlių skirta *ā* nuo *uo* (ieur. *ō*), matyti kad ir iš šių dviejų vietovardžių: 1416 m. Rave-munde, das flies Rave BG 452 = sėliškai *Rāveja*, kurią šiandien Sėlos lietuviai vadina *Rovejà* (šn. *Ravejà*, gal. *Róveju*) T 386, XIV amžiaus Eglona Bg[10] 87, kurios upės vardą lietuviai ištaria *Egluonà* (šn. Agluonà).

Žiemgalos XIII amžiaus vietovardžiai rodo, kad ir žiemgalių kalboje *ā* mokėta atskirti nuo *uo*: Aarennen Arine Aren || la. *ārĩši* BG 139, 437, Plane BG 143, 431 (dabar la. *Plãne*) ir Eglonene || *Egluona*, Dobene || la. Duobe BG 136, 437, Mesyote Medzoten BG 144 || la. *Mežuôtne*.

Kuršių kalba irgi yra skyrusi *ā* nuo *uo*, kurio vietoje šnektose buvo ištariama, kaip ir šiaurės vakariečių žemaičių, taĩpaja ir *ou*: XIII amžiaus dokumentų vieto-

vardžiai: Baten BG 202 || la. *Bāte,* Asseboten Asenputten 204 || la. *āžpute,* lie. *Óžputė,* Warthayen 219 || la. *Vārtāja,* Damis 230 || la. *Dãmis* T 385, lie. *Domẽnai, Domija* — Várduvos upės intakas (Sedõs par.), Maysedis 235 || lie. *Mó(ja)sėdis,* Nateye 235 || lie. *Notẽnai* greta su Amboten 202 iš kurš. *am̃bǭ(u)te* (am- iš **em-**), iš kur la. *Em̃būte,* Perbona 204, Boyenſemme 222 (plg. lie. *Búojas* arba *Búojis* — Pùšaloto par. bala), Crote 223, Grobin 223 = šiaurės vakar. žem. *Grǫubýnc* < *Gruobýnas,* Lobe 235 || lie. *Luoba* T 385, Dobe 237, Scoden 242 „Skuõdas". Dvibalsio *uo* vietoje kuršiai šnektose bus tarę ir *ǫu,* ką rodo šiuodu vietovardžiu: Alouste BG 226 || la. *Aluoksta,* ad lignum sanctum, quod vocatur Ouse Warpe BG 442 || lie. *úosis* „Esche".

20. Jei bent-ką šiandien mes žinome apie sėlių, kuršių ir žiemgalių kalbą, tai už tas žinias kalti esame žemės vardyno lyginamosioms studijoms, be kurių mes lygiai nieko nežinotumbime kas per kalba yra kalbėjusi sėlių, kuršių ir žiemgalių tautà. Taigi, iš sėlių, kuršių ir žiemgalių pavyzdžio matyti, kad vietų vardų lyginamosios studijos gali duoti daug šviesos kalbų ir tautų istorijai.

21. Dabartinės Lietuvos ir Latvijos vietų vardų lyginamosios studijos mane privedusios yra prie išvados, kad šiandienykščioje Lietuvoje prieš lietuvių įsikūrimą gyventa sėlių, žiemgalių, kuršių, prūsų ir sómų.

Iš prūsų žemių lietuviai šiandie gyvena įsikūrę Sūduvoje (buv. Suvalkų gub.), Nadruvojė (Pilkalnio, Gumbinės apylinkė) ir Skalvojė (Tilžės, Ragainės apylinkė).

Šiandienykščion Lietuvõn pradeda traukti lietuviai VI amžiuje (VII pradžioje), kada pradeda iš anapus Pripeties Dniepru eiti augštyn slavėnai ir brautis lietuvių teritorijon, kuri radosi Dniepro augštupy ir ant Sožies bei Berezinos upių.

Iš visų rytiečių aisčių visuryčiausi bus buvę lietùviai. Nuo lietuvių į vakarus tuomet bus gyvenę latviai (latgãliai || letgaliai) ir žiemgãliai. Žiemgalių vardas rodo, kad jų gyventa nuo latvių žiemiuosè (lie. *žiemiaĩ*, la. *ziẽmelis* „Nord“), t. y. žiemõs galè, la. ziemas (ziemełu) galā „krašte“ (plg. la. viņš dzîvuo mūsu *galā*).

Latviai bus gavę sau vardą tame žemės **gale** (la. galã), per kurį tekėjo *Lat(v)os* arba *Let(v)os* upė T 387,388. Nuo latvių ir žiemgalių į vakarus gyveno sėliai ir kuršiai.

22. Iš rytinių aisčių ryčiausi yra lietùviai, o vakariausi — kuršiai.

Kuršiai-sėliai prieš lietuvių pradėjimą traukti nuo Sožies, Dniepro augštupio ir Berezinos, kiek galima numanyti iš žemės vardyno lyginamųjų studijų, jau gyvena šiapus Minsko, vadinasi, Vilniaus žemėje.

Tose šiandienykščios Lietuvos dalyse, kuriose XIII amžiuje gyveno kuršiai ir žiemgaliai, VI amžiuje kaip ir Tacito bei Ptolemajaus laikais dar tebegyveno sómai (la. *sãmi*), kuriuo vardu aš vadinu (latvių kalbos liudijimu) lybių, ėstų ir suomių protėvius, kuriuos teko rasti Kurše, Žiemgaloje, Vidžemėje (Livland) ir Latgaloje (buv. Vitebsko gub. latviškojoje dalyje) kuršiams, žiemgaliams ir latviams. Lietuviai sómų neberado, nes juos dar prieš lietuvių įsikūrimą Kurše, Žiemgaloje ir Sėloje suspėjo išvaryti arba suasimiluoti lietuvių pirmuonys kuršiai, žiemgaliai ir sėliai.

23. Lietuviai, pradėjus slavėnams brautis senojon Lietuvõn, priversti yra trauktis į vakarus. Tasai lietuvių traukimasis priverčia pasitraukti visus lietuvių kaimynus, gyvenusius už lietuvių į vakarus.

Latvius su žiemgaliais lietuviai slavėnų stumiami atvaro į Vilniaus žemę, iš kurios, gal, apie 550—650 (700) metus po Kr. latviai-žiemgaliai ištraukia į šiaurę ir už Dauguvos įsikuria sómų žemėje (buv. Vitebsko gub.), kuri vėliau buvo praminta Lãtgala (Лотыгола). Iš Latgalos latvių ekspansija eina į Vidžemę (Livland).

Žiemgaliai nežinomu man keliu dar prieš IX amžių atsiduria vakaruose nuo latvių, nors iš vardo jiems priderėtų sėdėti žiemiuose nuo latvių.

Prieš IX amžių del lietuvių stūmimo ir kuršiai pasiekia Baltijos jūrą ties Klaipėda, Palanga ir Ventspile ir iš viso vėlesniojo Kuršo išvaro arba asimiluoja senuosius vietos gyventojus sómus, prūsų, tuomet dar tebevadinamų aisčiais, kaimynus, kuriuos jau pažįsta Tacitas (Fenni) ir Ptolemajus (Φίννοι). Kadangi tie sómai, kuriuos kuršiai išstūmė iš pajūrio, buvo prūsų-aisčių pavaldiniaĩ, tai mums taps visai suprantama, kodel šituos sómus germanai vadina irgi aisčiais: germ. *aistiz*, s. skandin. *eistir* pl., vok. (Alnpecke Reimchronik) *Eisten* „Esten, suom. virolaiset" (la. igauńi).

Su *Eistais* (Esten) „igauńi, virolaiset" yra taspat atsitikę kaip ir su *rusais*: senovėje rusai (suom. *ruotsi*, šn. *ruossi*) buvo švedai, o šiandie rusais vadinami yra tie slavėnai, kurie IX amžiuje buvo tų švedų-rusų valdžioje. Šiandie lietuviai *gudaĩs* vadina lénkus ir „bielorusus", kurių protėviai yra buvę senovėje gudũ (= gotų) pavaldiniais. Taigi, senovėje *gudais* aisčiai bus vadinę ne tiktai gotus, bet ir gotų valdžioje gyvenusius slavėnus Bg[10] 67,75.

24. Vilniaus žemę užėmę, o latvius su žiemgaliais privertę ištraukti per Dauguvą Latgalon, slavėnų varomi lietuviai įsibrauja Sė́los žemėn ir tampa kairiojo Padauguvio viešpatimis. Dauguvą lietuviai pasiekia maždaug nuo Dysnõs upės žiočių (ties Dysnõs miestu) net iki Egluonõs žiotimis (ties Dúonuvos miesteliu „lenk. Podunaj"). Į šiaurės vakarus nuo Egluonos lietuviai sėlių žemėn teįsibrauna tiktai iki Susejõs upei. Į pietus ir vakarus nuo Dauguvõs (tarp Dysnos ir Dúonuvos miestų) ir Susejõs upių linijos gyveną sėliai del lietuvių įsibrovimo gavo pasitraukti į šiaurę ir šiaurės vakarus.

Vietų vardai rodo, kad sėlių per Dauguvą persimesta dalinai Lãtgalon, dalinai rytinėn Vidžemėn (Livland) T 385—7. Pav., kairiojo Dauguvos kranto *Neretà* (la. *Nereta*, vok. Nerft) ir *Alūkstà* (vok. Illuxt) su sėliais išeiviais atsiduria dešinajame Padauguvyje: *Nereta* (la. r. *Narata*) — upė, kuri išteka iš Varaklionų apylinkės balų (Rėzytės aps.) ir įteka Dauguvon ties geležinkelio stotim, vokiečių praminta „Treppenhof", *Alūksta* — Aiviekstos (vok. Ewst) kair. intakas (į šiaurės rytus nuo Senojo Sėlpilio) Bg[11] 67. Šiaurėje sėliai pasiekia net Marienburg'ą (sen. la. *Alūksta*, iš kur sen. rus. Олыста), kuris randasi pietų vakaruose nuo Izborsko.

Del sėlių ištraukimo Latgalon ir rytinėn Vidžemėn darosi suprantama, iš kur rytiečiai latviai bus gavę dvibalsius *an, en, in, un* (J. Endzelin IF XXXIII 100), kurių vietoje jie turėtų šiandie ištaryti *uo, ie, ī, ū*: *blankstîties* 'faulenzen', *kancinât* 'ausforschen', *krantes* „Dünenvorsprünge".

25. Lietuviai, užėmę Padauguvio Sėlą (tarp Dauguvos intakų vardais Dysnà ir Egluonà), nesustoja ant kairiojo Dauguvõs kranto, bet įpėdin sekdami sėlius persimeta ir dešinãjan Dauguvõs šónan — Lãtgalon. Latgaloje lietuvių tirštumõs gyventa Naujìnio (Dünaburg) apylinkėje.

Vietų vardai rodo, kad lietuvių koja įkelta Latgalon dar tuo metu, kai latviai ir sėliai garsų *c, dz, s* ir *z* vietoje dar tebeištarydavo kaip ir lietuviai *k, ģ, š* ir *ž*, kas taip galėjo būti nevėliau kaip VII—VIII amžiuje. Tuomet lietuviai gavo tenai susipažinti su Vidžemės miesto vardu Wenden'u (vok.), šiandien latvių vadinamu *Cēsis*, kilm. *Cēsu*. Lietuvių *Kẽsys* (iš čia senosios Lietuvos valstybės raštinė rusiškai šį miestą vadina *Кѣсь*, lenk. *Kieś*) rodo, kad VII amžiuje dar tebesakyta ir latvių **Kēses* (daug. vard.) Bg[10] 271, T 388. Latgalos miestą Rėžýčia — vietos šnekta *Rėžýcia* — (iš čia rus. Рѣжица, lenk. Rzeżyca) „vok. Rositen" lietuviai turėjo pažinti dar tuo metu, kai

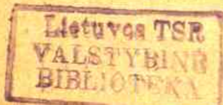
Rêzītės (dabar latv. *Rêzekne*) vietoje latviai dar tebeištarydavo **Rēža*, **Rēžīte* Bg[11] LX.

26. Latgalos vietų vardų lietuviškasis elementas verčia mane pripažinti tuos lietuvius, kurie XII—XIII amžiuje beveik kasmet atkartotinai užpuldavo Pliskuvos (Псковъ) ir Didžiojo Naugardo žemę, **Latgalos** lietuviais (T II 19), nes Vilniaus žemės lietuviams tuomet negalima būtų buvę pasiekti Pliskuvos ir Naugardo žemę del Polocko krievų (Кривичи) kunigaikštijos ir del Latgalos latvių, kurie, jei tuomet nebūtų lietuvių tenai gyvenę ir valdę Latgalos Padauguvio, būtų neleidę persikelti per Dauguvą ir eiti per jų žemę kariauti pliskuvėnų ir naugardėnų.

27. Įpėdin sekdami lietuvius net nuo Sožies paupio slavėnai dar VI—VII amžiuje atsibáldo paskui juos net iki Vilniaus žemei, t. y. į vakarus nuo Minsko-Polocko linijos.

Slavėnų įtraukimą Vilniaus žemėn vietų vardai verčia mane laikyti ne jaunesniu už slavėnų įsikūrimą Adrijos pajūryje. Ir vienur (Vilniaus žemėje) ir antrur (sirbųkorvatų ir slovencų žemėje) slavėnų įsikurta dar praslaviškojoje gadynėje, kurioje dar tebebuvo sveiki senovės dvibalsiai (au, ei...), ilgasis balsis *ū*, priebalsiai *ḱ*, *ǵ*, priebalsių junginys *tj*, *dj*. Kad Vilniaus žemėn dar praslaviškojoje (VI—VIII amžiuje) gadynėje įeita slavėnų, rodo šie rytų aistiškos (ostaistisch) kilmės vietóvardžiai: 1) gud. *Huja* — iš Minsko apskrities tekanti Vileikos apskritin upė = lie. *Gáuja*, la. *Gaũja* T 7,25, Bg[10] 249, 2) gud. *Mereč* = lie. *Merkỹs* Bg[10] 248, 272 — Nemuno intakas Ašmenõs, Vilniaus ir Trãkų aps., 3) gud. *Žeładź* — Švenčionių aps. miestelis netoli nuo Sirinčios upės (iš kur gud. Страча, XVI amž. dar Стряча) = lie. **Gelindis, ies* T II 28, iš kur lie. *Gelindė̃nai* — Alsėdžių par. sodžius.

28. Kurių slavėnų giminė̃s kilčių atsikraustyta Vilniaus žemėn, rodo tos žemės vietovardžiai Словенскъ ir Кривичи T 9, t. y. slavėnų (словѣне) ir krievų.

Lietuvos TSR VALSTYBINĖ BIBLIOTEKA
608304

Iš atsineštinių vietovardžių matyti, kad vienų slavėnų esama rytiečių (valuinėnų), o kitų — vakariečių (iš dabartinės Lénkų žemės). Aiškiai Valuinę rodo Neriẽs upės vardas *Vьlьja* (gud. *Veľľa*, XV—XVII amžiaus Велья, Веля) ir Panerio miestelis (Vilniaus aps.) Шумскъ. Ipatijaus kronika 1232 m. mini Valuinės žemėje upę Велья ir miestą Шюмьскъ ant tos-pat Vьlьjos T 9. Ašmenõs apskrities miestas Холхло rodo šitos apylinkės slavėnus esant ateiviais iš Mozūrų žemės (lenk. *Chełchy*, disimiluota iš *Chełchły) T 11. Tenai-pat nuveda ir Dauguvos intakas Полота = lenk. *Płota* (Полоцкъ = l. *Płock*).

29. Šiaurės rytiečiai slavėnai (valuinėnai) bus įėję rytinių aisčių ir suomių žemėn iš rytų pagal Dnieprą, o šiaurės vakariečiai slavėnai (iš jų šiandie yra lénkai) — iš vakarų pagal Narvies (l. Narew, gen. Narwi) ir Bebros (Бобръ) upę.

Kad Gardino apylinkė šiaurės vakariečių slavėnų pasiekta dar praslaviškojoje gadynėje, matyti iš miestelio vardo Пыра (į rytus nuo Gardino), kurio negalima atskirti nuo upės vardo Пура (= prūs. *Pūrā*), kuri randasi už 30 varstų į šiaurę nuo Pyros. *Gardiną* slavėnai prūsų (jótvingų) žemėje įsikuria dar tuo metu, kai jie užuot *Grodzien (l. Grodno) arba Городенъ, dar tebeištardavo *Gardinъ*.

30. Mozūrai bus pradėję kurtis prūsų žemėje, pav. Galindoje, irgi praslaviškojoje gadynėje, ką rodo, pav., šie vietovardžiai: 1) lenk. *Łana* T 28 = pr. *Alnā* „vok. Fluss die Alle", 2) lenk. *Skroda* = pr. *Skardā* — Pysos upės kair. intakas (Lomžos gub.) T 37, kurį vardą 1350 m. dokumentas rašo S c a r d e (Töppen Geogr. 87), 3) prūs. *Rūbin(a)s* — Galindos ežeras netoli dabartinės Vokios ir Lenkų sienos, kurį XIV amžiaus dokumentas rašo R u b i n s PN = lenk. *Rybno*. Vadinasi, galindai yra susipažinę su šiuo ežeru iš mozūrų dar tuomet, kai pa-

stariejі Rybno vietoje dar tebesakydavo *Rūbina* : slav. *rūbā* „žuvis“ (lenk. *ryba*).

31. Vietų vardų liudijimu slavėnų įsikurta dar prieš praslaviškosios gadynės pabaigą ne tiktai aisčių žemėje, bet lygiai ir visose naujai įsigytose žemėse, t. y. Suomiuose, Balkanuose, Adrijos pajūry, ant Albies ir Salos upių.

Slaviškosios suomių žemės kolonizacijos senumą rodo šie vietovardžiai: 1) *Ладога* iš **Aldagos*: viduramžių vok. *Aldagen*, s. skand. *Aldeigiuborg* J. Mikkola Journ. de la soc. finno-ougr. XXIII 23, 2) *Луга* — Petrapilio gub. upė, kurią 1345 m. dokumentas vadina Lauke = **Laugā* ‖ suom. *Laukaa, Laukaanjoki* T 378, 3) Селижар Tveries gub. upė, tekanti į ežerą Серегѣрь = sen. rus. *Сережарь = suom. *Särkijärvi* RfV LXIV 98.

Šiaurės slavėnų Ладога < **Aldagā* niekuo nesiskiria nuo vakarų slavėnų Labės (ček. *Labe*, sorb. Lobjo) < **Albije* „Albis, Elbe“ ir nuo pietų slavėnų Làbîn'o (Istrijos miestas) „Albǫna“ (> praslav. *Albūnъ*) arba Rašos (Istrijos upė) „Arsia“ (> prasl. *Arsįā* > *Aršā*).

Šiaurės Мереч „Merkỹs“ (> prasl. kamienas *Merkįe-*) niekuo nesiskiria nuo pietų Cres'o (sirb.) arba Čres'o (slov.), kilusio iš **Čersa-* < *Kersa-* < illyr. *Kerpso-* „ital. Cherso“ T 4.

Šiaurės Олыстa'i (= sen. la. *Alūksta* „Marienburg“) arba Пыра'i (= sen. prūsų *Pūrā*) pietų Slavėnuose atliepia *Vídən* (dial. loc. *tùų Wýdne*) „ital. Udine“ (> prasl. *ūdinъ* > *vydьnъ*), *Trebinje* „Τερβουνία“, *Trògîr* „Tragūrium“ ir daugybė kitų.

32. Kadangi Ладогą slavėnai vargu bus pasiekę anksčiau kaip prieš 700—800 metus, tai teks praslaviškosios gadynės pãbaigą nukelti net VIII amžiaus pabaigõn. Be to, VIII amžiun mus nukelia **Karlo** Didžiojo (742—814 m.) pavirtimas slavėnams *karlįe-* „karãliumi“: rus. *koról'*, lenk. *król*, sirb. *krâlj* „König“.

Kaunas, 1924 m. sausio 18—22 d.

Kalbamųjų žodžių rodyklė.

Prūsų kalba.
Alnā 18
Azagis 10
dāt 12
jātving(a)s „jótvingas“ 12
mothe 12
postāt 12
Pūrā 18
Rūbins 18
Skardā 18
sūdas 12
woasis 12
Zebras 10

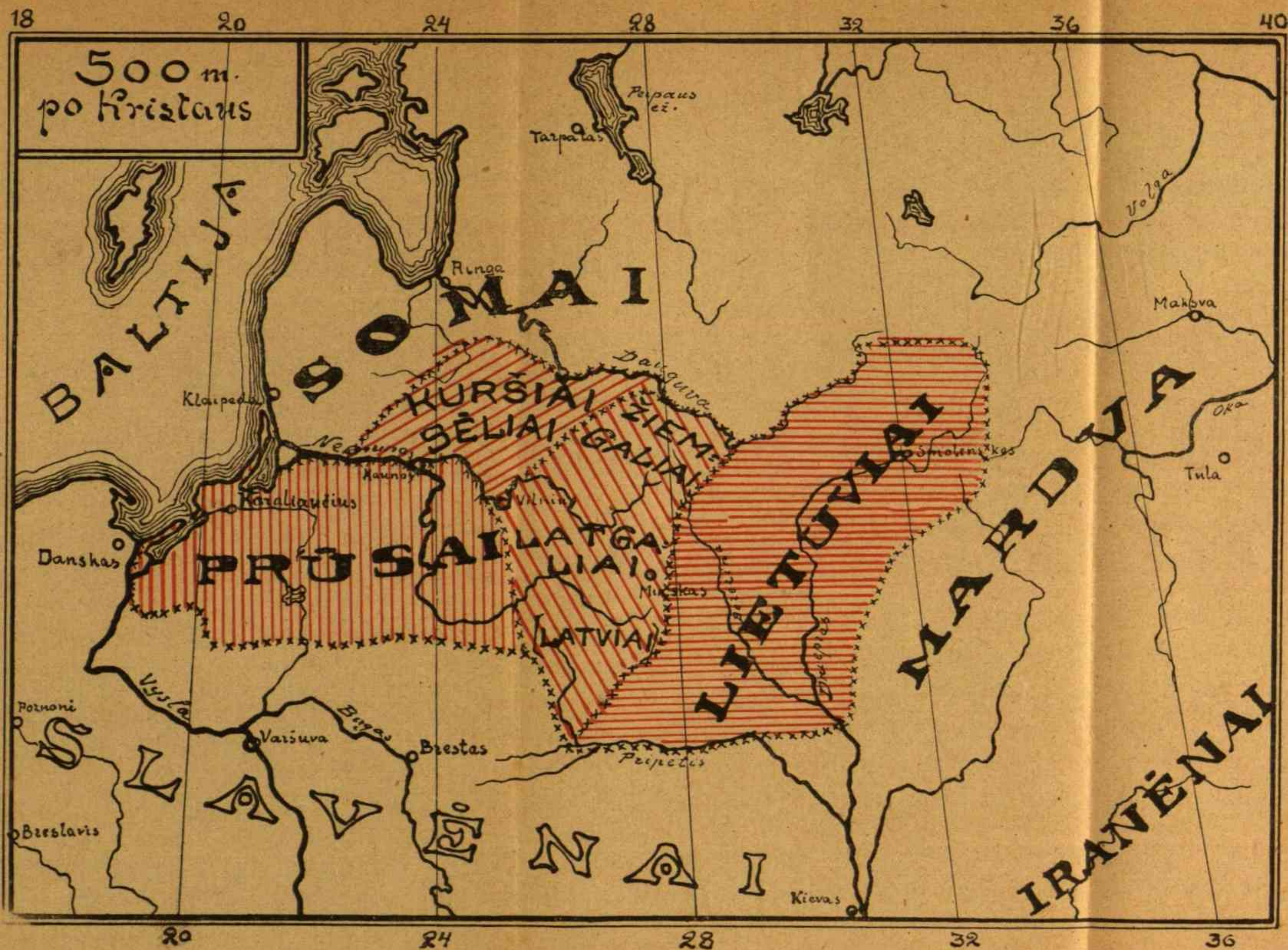
Kuršių kalba.
Alǫusta 13
Alsvanga 10
Ambǫ(u)te 13
Āzpute 10, 13
Bāte 13
Bente-pur(v)is 9
Buoja(zeme) 13
Dāmis 13
Duobe 13
Duon-danga 9
Gandinga 9
Gavẹize 11
Grieze 11
Grinde 9
Gruobīns 13
Krunkle 9
Kruote 13
Kundeme 9
lẹikas 11
Lẹipjazeme 11
Lenši 9
Luoba 13
Mā(i)sēdis 13
Nāteja (-ija) 13
ǫuse varps 13
Perbuona 13
Renda 9
Sentace 8, 9
skẹitas 11
Skuod(a)s 13
Vartāja 13

Sēlių kalba.
Alūksta 16
blankstīties 16
Çedasai 9
Çičirys 9
Čivyliai 9
Egluona 12
Gandene 9
Ilze 10
kancināt 16
krantes 16
Lenš(ia)i 9
Nereta 16
Rāveja 12
Sauka 10
Viesinta (sulatvinta *Viesīte*) 11
Zalva 10

Žiemgālių kalba.
Ārine 12
Aucis 10
Baciene 11
Blìdiene 10, 11
Duobiene 12
Dzedzieduva 11
Dzervinas 10
Egluona 12
iecuve 11
Me(d)žuote 12
Mîtauja 9
Plāne 12
Seseve 10
Velziene 11

Lātvių kalba
Cēsis 16
Rêzekne 17
Uzvalds (r. Izvolds) 10

Slavėnų kalbo
Chołchło, Chełchy 18
Čres 19
Grodno 18
Huja 17
jatviag 5, 12
Jatra 5
król 19
Labe 19
Labin 19
Ladoga 19
Łana 18
Lučesa 5
Luga 19
Mereč 5, 17, 1
Ołysta 16, 19
Polock 18
Pyra 18
Pura 18
Raša 19
Rzeżyca 16
Seližar 19
Seregeŕ 19
Skroda 18
Ştrača 17
Šumsk 18
Trebinje 19
Trogir 19
Velja (Vilija) 18
Viata 5
Viden 19
Želiadź 17

Aisčių giminės žemė VI amžiuje.

Aisčių giminės žemė XIII amžiuje.

Lietuvos nacionalinė
M.Mažvydo biblioteka

000172028

A 826
608304

Kaunas, Valstybės Spaustuvė